

סוד השביעית

חומרתה של שביעית

"וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה".
"מה עניין שמיטה אצל הר סיני?... אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני".^א

מצוות שמיטה היא שם כולל לתשע מצוות עשה ושלוש־עשרה מצוות לא־תעשה (כמניין הרמב"ם), שהן חלק בלתי נפרד מתרי"ג מצוות התורה. תרי"ג אלו, כלל נקוט בידינו בעניינן: "הווי זהיר במצווה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות".^ב אם כן, כשם שאנו מצווים להניח תפילין כך אנו מצווים לשמט את תבואתנו בשדה ובכרם בשנה השביעית. כשם שאנו מצווים שלא לאכול כל דם כך אנו מצווים שלא לעבוד עבודת הארץ או עבודת האילן כל אותה שנה.

אמנם אם נדקדק בדברי המשנה, נמצא שהדבר שאותו אין אנו יודעים הוא "מתן שכרן של מצוות", שגנזה תורה לעולם הבא, ועל כן מתבקשת מאתנו הזהירות והיחס השווה לכל אחת מרמ"ח מצוות עשה שבתורה – קלה כבחמורה (בעינינו). אמנם אם בעבירות הדברים אמורים, שס"ה מצוות לא־תעשה שבתורה, הרי עונשן גלוי ומפורסם. הדעת נותנת שעבירה שעונשה סקילה חמורה יותר מעבירה שעונשה מלקות, והמסר החינוכי שעומד מאחוריה אף הוא חיוני יותר בעיני התורה.

בראייה זו, מצוות שמיטה היא חמורה שבחמורות. לא מצד עונש היחיד שעבר על אחת ממצוותיה, אבל מצד העונש הכללי המפורסם שעליו נקרא בשבת הבאה, בסדרת הקללות שבפרשת בחוקותיי, שבסופה מבהירה התורה את פשר גזירת הגלות:

אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי הַשְּׁמָה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה. כל ימי הַשְּׁמָה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתים בשבתכם עליה... והארץ תעזב מהם ותרחץ את שבתתיה בַּהַשְּׁמָה מהם.^ג

^א רש"י.

^ב אבות ב: א.

^ג ויקרא כו לד-מג.

נמצאנו למדים שעניינה של שמיטה מהותי עד כדי כך, שכאשר הוא נשלל אנו נענשים בגלות מארץ חיינו. אם רמ"ח עשין ושס"ה לאווין מכוונים כנגד רמ"ח איברים ושס"ה גידים, הרי שמצוות השביעית איננה אצבע ואף לא יד, אלא אחד מן האיברים שהנשמה – נשמת האומה כולה – תלויה בהם.

מסקנה זו יש בה כדי להפתיע. שמיטה, מה עניינה? בראש ובראשונה מצוות עשה ולא תעשה הנוגעות לעבודת האדמה, שממנה אנו מצווים לשבות בשנה השביעית. ניחא בעבר, שבו עסק רוב העם בחקלאות, ניתן להבין מדוע ניתן עונש חמור כל כך על מצווה זו. אמנם כיום, כאשר השלכותיה של השביעית נוגעות בעיקר לסקטור החקלאי בלבד, האם ציבור מצומצם יחטא ועל כל העדה תיגזר גלות?

אמת ששמיטה איננה נוגעת לקרקע בלבד. ישנה גם שמיטת כספים, שהכול שווים בה לחיוב – סוחרים כמורים, רופאים כחקלאים. אך בכך לא ירווח לנו. השמיטה המוזכרת בפסוקי התוכחה היא במובהק זו החקלאית, שבת הארץ, ולא שמיטת הכספים הכלכלית, שעליה אנו למדים רק בספר דברים⁷. מתוך כך, נכון יהיה להעלות את השאלה: מדוע החמירה התורה כל כך בעונשה של שמיטה?

ולא נעזבה... לשממה

הנה כי כן, הדיון במקומה של השמיטה בחיי האומה הישראלית הוא אשנב לדיון רחב יותר במקומה של החקלאות בחיינו. לדיון זה אנו נדרשים גם מתוך העיון בפרשיות רבות אחרות, שהמציאות המצטיירת מתוכן היא זו של אומה שהחקלאות היא הבסיס המכוון לחייה – הן בחומר והן ברוח.

ראיה מפורסמת לכך היא קביעות זמנם של שלושת הרגלים. מועדי השנה המרכזיים בחיינו של כל יהודי, שבהם מתאספים כל ישראל יחד בבית המקדש וזוכים להשראת שכינה, מעוגנים היטב במעגל השנה החקלאי: חג האביב (פסח), חג הקציר (שבועות), חג האסיף (סוכות). ראיה אחרת, עיקרית לא פחות, היא הייעודים המובטחים בתורה להולכים בדרך ה', שאף הם מתמקדים בהצלחה החקלאית: "ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו. והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואתם לאכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם"⁸.

יש הטועים לחשוב שלא דיברה תורה אלא לפי אורחות חייהם של מקבליה בשעתם. אז, בדורו של משה ובדורות הסמוכים לו, עסקו רוב בני ישראל בחקלאות. יהודי כשר, אי אז

⁷ דברים טו א-ג.

⁸ ויקרא כו ד-ה.

בימים, קרוב לוודאי שהיה מבלה חלק ניכר מזמנו כשהוא מאמין וזורע. ממילא, הברכה הגדולה ביותר שאפשר היה להבטיח לו היא ברכת היבול, והקללות המייראות יותר מכול היו עבורו הבצורת, הארבה או השידפון.

היום, לשיטה זו, יש להחיל את רוח דברי התורה בשבח החקלאות ואת משמעות המצוות הנוגעות לתחום זה על תחומים אחרים, רלוונטיים יותר. אך לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלהם, משום שיודעים אנו שתורתנו תורת נצח וערכיה ערכי נצח. כך בכל אות מאותיותיה, וודאי בעניין עיקרי כל כך. נכון, אמנם, שבשום מקום אין התורה מצווה על כל אדם להיות חקלאי, אך אין ספק שהיא רואה בקשר שבין בני ישראל לאדמתם ערך עליון ונצחי.¹

לא לשעה בלבד נקראה הארץ על שם שבחה העיקרי "ארץ זבת חלב ודבש". לא מקרה זמני הוא שמתוך תרי"ג מצוות, עשרות רבות של מצוות עוסקות ישירות בחיים החקלאיים. על המשמעות העמוקה שרואה התורה בחיים אלו ניתן ללמוד מלשון הנבואה, המדמה את הארץ ובניה לכלה וחתן המעמידים תולדות בדמותם של צמחים ופירות מפריחי שממה:

שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ בְּה' תִּגַּל נַפְשִׁי בְּאֵלֶיךָ כִּי הִלְבִּישְׁנִי בְּגָדֵי יֵשׁוּעַ מֵעִיל צְדָקָה יַעֲטֵנִי כַחֲתָן יִכְהֵן פֶּאֶר וּכְכֹלָה תַעֲדָה כְּלִיָּהּ. כִּי כֹאֲרֵץ תּוֹצִיא צִמְחָה וְיִגְנֶה זְרוּעֶיהָ תִצְמִיחַ כֵּן א-דְּנִי אֲלֵקִים יִצְמִיחַ צְדָקָה וְתִהְיֶה נֶגֶד כָּל הַגּוֹיִם... לֹא יֹאמֶר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וְלֹאֲרֹצֶךָ לֹא יֹאמֶר עוֹד שְׂמֵמָה כִּי לָךְ יִקְרָא חֲפְצִי בְּהָ וְלֹאֲרֹצֶךָ בַּעֲוֹלָה כִּי חֲפֵץ ה' בְּךָ וְאַרְצֶךָ תִּבְעַל. כִּי יִבְעַל בַּחֹר בַּתּוֹלָה יִבְעֹלְךָ בְּנִיךְ וּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל כֻּלָּה יִשִׁישׁ עֲלֶיךָ אֲלֵקֶיךָ.²

על נקודה זו עמד הרמב"ן, אביהם של ישראל, בשיטתו המפורסמת בעניין מצוות יישוב הארץ:

מצווה רביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן הא-ל יתברך ויתעלה לאבותינו, לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה.³

¹ המהר"ץ חיות (עטרת צבי ח"א, מאמר ראשון, עמ' שנו) עמד על כך שמצד מקומה – על פרשת דרכים המחברת שלוש יבשות ומהווה גם שער למזרח הרחוק – ארץ ישראל מסוגלת ביותר למסחר, וטבעי היה לצפות שיושביה יצברו עושר רב ממיסוי שפע הסחורות הזורם דרכה. עם זאת, מעולם לא מצאנו שיהיו רוב ישראל סוחרים. מלאכה זו הותרנו בידי אומות שכנות כצור וצידון, בעוד אנו עסקנו בעיבוד האדמה. הלא דבר הוא.

² ישעיהו סא י-סב ה.

³ השגות הרמב"ן לספר המצוות (לרמב"ם), שכחת העשין, ד.

צא ולמד שעיקרה של מצווה זו הוא שנהיה קשורים קשר של קיימא אל ארץ חיינו, ולא נעזבה. אמנם כיצד יתקיים קשר זה, וכיצד יתחדש לאחר שהותר? בשתי דרכים: ראשית נצטוונו שלא נעזבה ביד זולתנו מן האומות, ושנית נצטוונו שלא נעזבה לשממה.

עזיבת הארץ ביד זולתנו מן האומות, משמעותה ריקון הארץ מריבונות יהודית. תיקונו של מצב זה, שבזמנו של הרמב"ן קשה היה אף להעלותו על הדעת, הוא בכיבוש צבאי של הארץ ובהחלת ריבונות על כל מרחביה.

עזיבת הארץ לשממה, משמעותה היעדר התיישבות. תיקונו של מצב זה הוא בחידוש ההתיישבות, ומשמעותה של התיישבות היא בראש ובראשונה – חקלאות. כך דרכו של עולם, שאת מרבית השטח המיושב מכסים לא בתי אבן ובנייני בטון אלא ריאות ירוקות של גנים פורחים, ובצדם שדות, מטעים וכרמים.

אם כן, מתוך דברי הרמב"ן אנו למדים שחרישת תלם בארץ־ישראל אינה רק עניינו של חקלאי פלוני המבקש לגדל ולמכור את תוצרתו. מדובר במצוות יישוב הארץ, בביטוי מעשי של קשר הברית המצדיק את ישיבתנו על נחלת ה'.

אם נשוב אל דברי הנבואה שראינו לעיל ואל החתן והכלה, הארץ ובניה־בועליה, נמצא שבשני חלקי המצווה טמונה גם סמליות עמוקה. בחתונה כדת משה וישראל שני שלבים: קידושין (המכונים גם אירוסין) ונישואין^ט. חכמים מבארים שעניינם של הקידושין הוא לייחד אישה פלונית לאיש פלוני, ובכך לאסור אותה על כל העולם כולו. בלשון הגמרא: "האיש מְקַדֵּשׁ... דאסר לה אכולי עלמא כְּהַקְדָּשׁ"^י [=שאסר אותה על כל העולם כהקדש]. עניינם של הנישואין, לעומת זאת, הוא שהאיש כונס את אשתו המקודשת לו לתוך ביתו וחי עמה חיי אישות כדרך כל הארץ.

אם כן, הקידושין הם השלב הראשון, הכשר המצווה, ואילו הנישואין הם המצווה עצמה. לאור הבנה זו אילו היינו באים אל הארץ, מחילים עליה את ריבונותנו אך מושכים ידינו מעבודתה – לא דיינו. לא ולא. אין די בכך שלא תשלוט יד זרים בארצנו, בעודה שוממה מגידולים. החקלאות היא היא ייחודם של העם והארץ, ועל ידה מעמידים בני הזוג העליונים הללו תולדות – שדות מלאים בר ועצים עמוסי פרי.

^ט כיום מהווים הקידושין והנישואין שני שלבים עוקבים של טקס אחד, אולם בימי התלמוד היה מקובל להמתין שנה שלמה ביניהם (ראה כתובות ה: ב).

^י קידושין ב, ב. ועיין תוספות (שם, ד"ה דאסר לה) שכתב: "דגבי אישה במה דמתייחדת להיות לו היא נאסרת לכול".

האור בתוך החושך: ברכת השממה

נישואין אלו של עם ישראל לארצו, קשר ברית הם. משום כך, מפליא הרמב"ן לבאר, הם מוסיפים להתקיים גם בשעות החשוכות ביותר. גם בשעה שדומה שאפסה כל תקווה, בעודנו כבושים תחת ידן של אומות העולם ומפוזרים בכל כנפות הארץ, מזכירה לנו הארץ כי לנו היא. כיצד?

"וְהִשְׁמַתִּי אֹתִי אֶת הָאָרֶץ וְשִׁמְמוֹ עָלֶיהָ אֲיַכֶּיֶם הַיְשִׁבִים בָּהּ" – היא בשורה טובה מברשת בכל הגלויות, שאין ארצנו מקבלת את אויבינו, וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תימצא בכל היישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר הייתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה, כי מאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם.^א

אכן, פלא שאין כיוצא בו בעולם. ארץ פורחת שחרבה והפכה לשממה. בזקנתו עלה הרמב"ן ארצה, ושיגר לבני משפחתו איגרת שבה מופיעה תפילה שחיבר על חורבות ירושלים, כשבע שנים אחר ההרס המונגולי בשנת ה'כ: "כי רבה העזובה וגדול השיממון. וכללו של דבר כל הקדוש – חרב יותר מחברו, וארץ יהודה יותר מן הגליל"^ב. ידועים גם דבריו של מארק טוויין הסופר הנודע, נכרי המסיח לפי תומו, שסייר בארץ והשתומם למראה עיניו: "ארץ שוממה שאדמתה עשירה למדי אלא שכולה עולה שמיר ושית, מרחב דומם ואבל. יש כאן עזובה שאפילו הדימיון אינו יכול להעניק לה תפארת, חיים ומעש. הגענו בשלום להר תבור... כל הדרך לא ראינו נפש חיה... בשום מקום לא היה עץ ולא שית. אפילו הזית והצבר, אותם ידידים נאמנים של אדמת זיבורית, כמעט אין בארץ"^ג. לימים, בתקופת המנדט הבריטי, העריכו מומחים שהארץ מסוגלת להחזיק כשישים אלף איש בלבד, מאחר ואינה מסוגלת להפיק תנובה חקלאית בסדר גודל משמעותי. ארץ ישראל נאמנה לברית נישואיה, וממתינה להתגשמות הנבואה: "כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך"^ד.

זכינו אנו למה שלא זכה הרמב"ן. הוא השתומם: "כי לא תימצא בכל היישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר הייתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה"; ואנו מוסיפים ומתפעמים: ארץ שהייתה טובה ורחבה, ואחר חרבה, ואחר שבה ונתנה תבואתה ופרייה ביד רחבה כל כך. ארץ שהתקוממה משממונה והייתה למעצמה חקלאית המייצאת המצאות ושיטות גידול חדשניות לכל ארצות תבל. ארץ שפרחה עד שגם מחוזותיה החוליים והשוממים ביותר הפכו לארץ פורחת ועמוסת כל טוב.

^א רמב"ן לויקרא כו לב.

^ב כתבי הרמב"ן, הוצאת מוסד הרב קוק, ח"א, עמ' תכח.

^ג מארק טוויין, מסע תענוגות לארץ הקודש.

לא לחינם ראו חז"ל את הסימן המובהק לקץ המגולה, אותה שעה המורה לנו שבאה השעה להקיץ מתרדמת הגלות, דווקא בהצלחת החקלאות בארץ ישראל:

ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאנו לעמי ישראל [כי קרבו לבוא]"^י.

על רבנו הרצי"ה קוק זצ"ל סיפרו שהיה גוזר מן העיתונים קטעי ידיעות שעסקו בשגשוג החקלאי בארץ ומניח למשמרת. ידיעות אלו, שעליהן שמח שמחה עצומה, היו בעיניו האות שלא ניתן להרהר אחריו – תמו ימי הקללה. כבר רצה ה' את עווננו ורוצה הוא בשובנו הביתה, אל ארצנו, המקבלת אותנו בחפץ לב ומראה לנו פנים שוחקות.

כי לי הארץ

הארכנו בדברים כדי לבסס מה שכיום עלול להיות רחוק מן העין ומן הלב – שהחקלאות הישראלית אינה עוד ענף מענפי משק הכלכלה הישראלי, אלא מצוות עשה וביטוי עיקרי לקשר הברית בינינו ובין ארץ חיינו. מתוך כך תתורץ גם הקושיה שבה פתחנו: מצוות השמיטה אמנם אינה מתקיימת בפועל עלידי כל יהודי באשר הוא, אלא עלידי החקלאים בלבד; אמנם מכיוון שהחקלאות נוגעת לכל יהודי באשר הוא, גם השמיטה כמזה.

המסר החינוכי העומד מאחורי שנת השמיטה מפורש בכתוב: "כי לי הארץ"^י. בכל מקום שבו ישנה בעלות על קרקע, מתפתחת תחושת מלאות, יציבות. הלשון העממית מתארת את בעל הקרקעות כמי ש"יושב על כך וכך דונם", ומתוך נימת הדברים ניתן לחוש בסימניה המוקדמים של הגאווה, אותן תסמין חולני של שכחת מקור השפע והתלות בו. ככל שהתורה מייחסת חשיבות עליונה לשבתנו על האדמה ולברכה שנפיק מתוכה בעמל כפינו, כך היא מזהירה אותנו מראש לבל נניח לעצמנו להגיע לידי מצב זה:

השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך... פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת. ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה. ורם ללבך ושכחת את ה' אלקיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים... ואמרת בלבבך פחי ועצם ידי עשה לי

^י יחזקאל לו ח.

^י סנהדרין צח, א.

^י ויקרא כה כג. וכדברי הספרא (בחוקותי ב: ח): "והארץ תעזוב מהם ותרוץ את שבתתיה" – אני אמרתי להם שיהו זורעים לי שש משמיטים לי אחת, בשביל שידעו שהארץ שלי, והם לא עשו כן אלא עמדו ויגלו ממנה והיא תשמט מאיליה כל שמיטים שהיא חייבת לי, שנאמר: 'והארץ תעזוב מהם ותרוץ את שבתתיה בְּהִשְׁמָהּ מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת עֲוֹנֵם'."

את החיל הזה. וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנתן לך פח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתך כיום הזה.¹⁷

על כן, כהקדמת רפואה למכה, נתן לנו הקב"ה את מצוות השמיטה. שנה אחת בכל שבע שנים אנו שובתים. מניחים את המחרשות ואת המזמרות והולכים לבית המדרש. מרגישים היטב את כרסומה של השאלה הקיומית: "מה נאכל בשנה השביעית", אך משאירים את התשובה בידינו של מי שנתן לנו את ברכת האדמה בשש השנים הקודמות. פותחים את גדרות השדות והמטעים, מכניסים את הרעב – אם אדם ואם בהמה, מניחים לו לאכול מיבולנו, היקר לנו. רפואה בדוקה שלא נאמר עוד כי לנו הארץ, אלא בכל עצמותינו נדע – לה' הארץ.

אם נתרשל או חלילה נפשע בקיום מצווה זו, הרי שאנו שומטים את הבסיס מתחת לזכות קיומנו וישיבתנו על האדמה הטובה הזאת. ארצות העמים הן המקום הראוי למי שמדמה בדעתו שכוחו ועוצם ידו הם המפרנסים אותו. ניכבד ונשב שם, ולא בפלטרין של מלך שבו הכול ניוונים מידו הפתוחה, הקדושה והרחבה.

ערבות הדדית בשמיטה

מתוך כל האמור למדנו שהחקלאות אינה מעשה כלכלית-תועלתני בלבד, אלא דבר שבקדושה המהווה חלק בלתי נפרד מן הייעוד הישראלי. הוספנו ולמדנו ששמירת מצוות השמיטה מעניקה לנו את הזכות לעסוק בחקלאות ואת ההגנה מפני השפעותיה המזיקות של ההצלחה החומרית. מתוך כך התבארה לנו חומרת עונשה של שמיטה, שכן אם ההצלחה החקלאית היא ציפור נפשה של האומה, והשמיטה היא המאפשרת אותה, הרי שהפשיעה כנגד השמיטה היא פשיעה כנגד ציפור נפשה של האומה.

שישים ותשע שנים עברו מאז הוכרזה עצמאות המדינה הישראלית ושכנו לקיים את מצוות יישוב הארץ על שני חלקיה הנזכרים. למעלה ממאה שנים עברו מאז שבו יהודים לעבד את אדמת הארץ הקדושה, תחילה יחידים, חלוצים העוברים לפני המחנה, אחר מושבות ולבסוף מערך חקלאי לאומי שהעולם כולו מתקנא בו. חידושים רבים ומטלטלים עברו חיינו מאז ועד היום, הן כציבור והן כפרטים. אחד מן החשובים שבהם הוא הניסיון החוזר ונשנה מדי שבע שנים להתקרב ככל האפשר לקיום מלא ונאמן של מצוות השמיטה.

¹⁷ דברים ח יא-יח.

אחד העקרונות החשובים ביותר, העולה מתוך האמור, הוא שהכול חייבים בשמיטה. לא החקלאים בלבד, בעלי השדות והכרמים, אלא כל העם היושב בציון חייב למצוא את הדרך להשתתף בקיומה של מצוות השמיטה, המעניקה תוקף לשיבתנו על אדמת הארץ.

בנוהג שבעולם, אדם עסוק במהלך חייו ואינו נותן דעתו על מה שאינו חודר לתוך חוגו הפרטי. כך, עורך־דין פלוני או בנקאי אלמוני אינו מבלה את ימיו ולילותיו בדאגה כיצד ייערך בצורה הנכונה והיעילה ביותר לשנת ה'תשפ"ב – השמיטה הבאה עלינו לטובה. אם תלמיד־חכם הוא, או בעל־בית ירא שמים הקובע עתים לתורה, אפשר שייתן דעתו כמה חודשים מראש על הלכות השמיטה. אך מבחינתו, הלכות אלו אינן הלכות עבודת האדמה בשמיטה, אלא הלכות הצרכן בשוק בשמיטה. אין הוא שואל את עצמו כיצד יעבור החקלאי את אותה שנה מאתגרת, אלא רק: מה מותר לי לקנות, מה אסור לי לקנות. האם אני אוכל מתוצרת היתר המכירה או לאו. האם דין גידולי הערבה כדין גידולי חוצה־לארץ או לאו. האם פרחים לשבת, כאלו הנמכרים בדוכני הרחוב, טעונים הכשר או לאו.

מצב זה מוכרח להשתנות, משום שהשמיטה – כאמור – נוגעת גם נוגעת לכל יהודי באשר הוא, וגם בנקאים ועורכי דין בכלל הזה. בהגיע שנת השבע על כל אחד מאתנו לשאול את עצמנו כיצד נוכל לתמוך במאמץ הלאומי לקיומה של מצוות השמיטה. כיצד נוכל אנו, בארנקנו ובמאמצינו הפרטיים, לגבות ולהועיל לשליחותם של החקלאים, "גְּבְרֵי כַח עֲשֵׂי דברו"¹⁷, העומדים בחזית מורכבת ביותר – איש איש לפי כוחו.

ובאמת, כיצד? שתי תשובות בדבר – אחת להווה ואחת לעתיד לבוא.

בהווה, אנו נדרשים לצעוד בעקביות בשני מסלולים: היתר המכירה ואוצר בית דין.

כל עוד ישנם חקלאים שלא מסוגלים לשמור שמיטה כדבעי, הן מסיבות כלכליות והן מחמת ריחוקם מתורה ומצוות, אין לנו אלא להשתמש ב"היתר המכירה", שהוא המסלול שנקבע עלידי הרבנות הראשית כדי להבטיח את המשך קיומה של חקלאות ישראלית וכדי להגן על השווקים מפני הצפתם בתוצרת זרה. מסלול זה הוצע עלידי גדולי הפוסקים במאת השנים האחרונות – מר' יצחק אלחנן ספקטור, דרך מרן הרב זצ"ל ועד חשובי פוסקי דורנו, כדוגמת הגר"ע יוסף זצ"ל. העיקרון העומד מאחורי פסיקה זו, שאמנם "עוקפת" את השמיטה במובן מסוים, הוא שהדאגה לקיומה וליציבותה של החקלאות הישראלית היא המעשה הגדול ביותר שנוכל לעשות למען קיומה העתידי והמלא של מצוות השמיטה. שהרי אם לא תהיה חקלאות יהודית בארצנו, לא יתקיימו הרבה מצוות התלויות בה ובתוכן גם מצוות

¹⁷ תהלים קג כ; ויקרא רבה א: א.

השמיטה^ט. זאת מלבד החובה למנוע את כלל ישראל מאיסורי סחורה והפסד בפירות השביעית הקדושים.

"אוצר בית דין" הוא המסלול למיטיבי לכת, המאפשר לצרכנים יראי שמים לחזק את ידיהם של חקלאים יראי שמים, המבקשים לשמור על השביעית בכל חומרתה – הלכה למעשה.

מדובר בשחזור מוסד עתיק שהתקיים גם בימי המשנה, שתכליתו לדאוג לכך שיבול השביעית לא יירקב בשדות ובמטעים אלא יגיע לכל החפץ לזכות בו – רחוקים כקרובים. לשם כך היו בית דין שוכרים פועלים שיקצרו את התוצרת ויובילו אותה אל השווקים, ואת שכרם שילמו מתוך המחיר שנגבה מן הצרכנים.

במסלול זה אין כל "עקיפה" או "הערמה", שכן אם הפירות עצמם ניתנים בחינם, אין זאת אומרת שהצרכן אינו צריך לשלם על כל שרשרת הייצור והשיווק המביאה אותם אל צלחתו: פועלים העושים פעולות מותרות של "לאוקמי אילנא" (פעולות הנחוצות לקיום האילן אך לא להשבחתו), הוצאות אריזה, שינוע, שכירת חנויות, תשלום משכורתם של מוכרים ושכירת בתי עסק, ועוד כהנה וכהנה.

גם אם קיום מערך אוצר בית דין כרוך בקולות מסוימות, נראה שעדיף קיום מצוות שמיטה עם קולות על מכירת הארץ, מצב שבו לא תקום המצווה כלל².

לעתיד לבוא, בימים שבהם תתנהג מדינת ישראל בכל ענייניה לאורה של תורה, ניתן לדבר על מענה רחב בהרבה של גיבוי לאומי לחקלאים, על-ידי הקצאת משאבי מדינה לטובת שמירת השמיטה. אמנם יש להיערך לכך מבעוד מועד.

אין בכך חידוש מיוחד. גם בהווה מקצה המדינה משאבים ניכרים לטובתם של מפעלים שהיא רואה בהם אינטרס לאומי. לדוגמה, המורים בישראל זכאים ל"שנת שמיטה", הלא היא שנת השבתון המפורסמת. כיצד הדבר אפשרי? בזכות הפרשה מצטברת שמפריש כל מורה ממשכורתו מדי חודש בחדשו, וכנגדה הפרשה גדולה הרבה יותר המופרשת לטובתו מאוצר המדינה. מקץ שש שנים, מאפשר הסכום שהצטבר בקופה שנת מנוחה, מילוי מצברים והרחבת אופקים למורה, שהמדינה חפצה ביקרו ומכירה בערך שליחותו. מדיניות דומה מאוד ניתן וראוי ליישם לטובת הסקטור החקלאי, שהרי הם המקיימים הלכה למעשה את מצוות יישוב הארץ בשליחות כל ישראל, ועל כן חובת הכלל כולו לדאוג להם ולחלוק במשאם.

^ט ועיין העמק דבר ויקרא כה כד, שכתב שיש מצווה לגאול אדמות א"י מידי נוכרים כדי שתישמר בהן שמיטה כהלכתה.

² ראה על כך באריכות בספרנו שו"ת מבשן אשיב ח"א, סימן כג.

מי ייתן ונזכה בקרוב לימים אלו, ובינתיים נעשה כל שביכולתנו כדי לשתף את עצמנו בעול השליחות המוטל על שומרי השביעית בשדה ובכרם, שעליהם אומר הכתוב: "גְּבִרֵי כַח עֲשֵׂי דברו"^{יא}.

צא ולמד מדבריו המאלפים של הנצי"ב, המעניקים לשמיטת הכספים הקשר שאולי אינו מוכר – אך הוא מסתבר עד מאוד בטעמו:

בשעה שישבו ישראל בשלוותם על הארץ וכל עסק האדם היה זריעת השדה ועבודתה, וכשאינן לו במה לזרוע הרי זה לווה תבואה לזריעה ובתבואות הוא משלם, ואם הגיע שביעית ועדיין לא שילם על זה הזהירה תורה על בית־דין "שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו... כי קרא שמטה לה"^{יב}.

לדברי הנצי"ב, שמיטת כספים משלימה את שמיטת הקרקע בכך שהיא מטילה את האחריות לשרידותו של החקלאי על כל העם. כך, אם אמנם ימצא החקלאי שאין בידו לשלם את חובותיו (שהרי דעת חכמים נוחה מן המחזיר חובותיו, ואין כל איסור בדבר), יבואו נושיו לעזרתו וישמטו לו את חובו, ובכך כל ישראל ערבים לקיומה של מצוות השמיטה.

כך סיים הרמב"ם את הלכות הגאולה שלו:

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותן האמורה בתורה...^{יג}

חזון זה אינו תלוי בנס אלא מוטל על כתפינו אנו, כפי שהמשיח וביאר:

ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו, אין הדבר כך... ועיקר הדברים ככה הן, שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים, ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן, וכל המוסיף או גורע או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצוות מפשוטן הרי זה בוודאי רשע ואפיקורוס.

כפי שכל מצוות התורה צריכות להתקיים על ידינו, כך גם מצוות השמיטה. ממילא יובן כי אין לצפות לנס בעניין זה, אלא יש לפעול בכוח ההשתדלות ככל הניתן. על כן, חובה קדושה לכלל הציבור להירתם למאמץ הכלכלי למען שליחי הציבור, החקלאים, בכדי שיוכלו לקיים מצווה זו לכתחילה, כדבעי, ללא הערמה וללא הסתמכות על שעת הדחק, כי לא רק הפרט

^{יא} שם דברים טו ב.

^{יב} משנה תורה לרמב"ם, הלכות מלכים יא: א.

מצווה במצווה זו אלא גם הכלל כולו – שכן הן כללותיה והן פרטותיה מסיני. ובזכות מימוש מצווה יקרה זו נזכה לגאולה שלמה בב"א.

נחתום את עיוננו בסודה המתחדש של שנת השבע בדבריו המאלפים של מרן הרב זצ"ל, שבהם קרא את בני דורו אל דגלה של מצווה יקרה זו:

קול קורא

לייסוד קופה של שומרי שביעית בארץ ישראל

"גְּבַרְי כַּח עֲשֵׂי דְבְרוֹ"^כ – "אמר ר' יצחק: בשומרי שביעית הכתוב מדבר!"^{כד}

אחים יקרים פזורי הגולה בכל הארצות והמדינות, אשר נתן ה' להם מרגוע ופלטתה במקומות מגוריהם, ראשי עם ה' הרבנים הגאונים הצדיקים הקדושים, פרנסי העדות וגבאי בתי כנסיות ובתי מדרשות, עסקני הציבור וכל פועלי צדקות בקרב גוי קדוש, וכל עם ה' הגוי כולו, הקשור באהבת עולם ובקדושת אמונים לארצנו הקושה, לקדושתה ולבניינה, לקוממות הריסותיה ולנטיעת עם קדוש עליה, בכל לב ונפש.

שלום עולמים וברכת חיים להם מההר הטוב, מהר הקודש מירושלים!

אחים קדושים ויקרים! רבותינו הדגולים ואלופינו הנכבדים! הנני מתכוון בזה לקראת כבוד תורתכם קדושתכם ומעלתכם, בקריאה של חיבה בדבר שהזמן גרמא כעת.

הלא תדעו רבותיי, שהשנה הזאת שאנו עומדים בה היא שנת ערב שביעית, לפי חשבוננו המקובל לנו בארצנו הקדושה מדורות רבים, על פי הגאונים והרמב"ם ז"ל והמנהג הקדוש הקבוע בארץ ישראל.

ודעו לכם רבותיי, שבכל שנה של שמיטה מעת אשר התחיל היישוב המעשי החקלאי של אחינו בני ישראל להתרחב בארצנו הקדושה מתעוררת השאלה הגדולה: מה נעשה עם אחינו האיכרים, אלה החפצים בכל לבם ובכל נפשם לשמור את קדושת הארץ כהלכתה, אלה שאינם חפצים להכנס בשום הערמה ושום הפקעה ומכירה ביחש לקדושת השמיטה החביבה, הקשורה בברית הארץ וקדושתה.

ומאלה רבים הם אשר עם כל חפצם הטהור אין ידם מגעת להוציא את רצונם הקדוש מן הכוח אל הפועל, פשוט מפני שאלת החיים של שנת השמיטה עצמה, ובעוונות הרבים עדיין

^כ תהלים קג כ.

^{כד} ויקרא רבה א: א.

לא זכינו להתגלות הקדושה העליונה המובטחת לנו בתורתנו הקדושה בברכת הארץ במלואה, שאנו מצפים בכל יום שמהרה תבוא הישועה הזאת בכל תפארתה, עם כל ישועת ה' בכל הפרטים והכללים הגדולים שלה, על עמו ועל ארצו.

אבל לעת כזאת אנו חייבים לתמוך בידי אחינו אלה, שרצונם חזק ואמיץ לשמור את קדושת הארץ ושבתה, להכין לזה עזרה מיוחדת: קופה של שומרי שביעית.

אמנם כמה גדולי ארץ מתחילים להשתדל ולדפוק על הלבבות בעת אשר כבר קדושת השביעית באה, בעת אשר כבר הזמן קצר להכין, לסעד ולסדר את כל אלה הרוצים בשביתה קדושה כדין תורתנו הקדושה במלואו, בקיום מצווה כמאמרה, בלא צד קולא והוראת היתר של דחק. ועל כן על פי רוב היו הפעולות לא רחבות, ושומרי השביעית מאלה יקרי הרוח, בעלי הנפש, יראי ה' ואוהבי מצוותיו בלב תמים ובנפש חפצה, גם מהם היו רבים אשר לא יכלו להוציא אל הפועל את מחשבתם הטובה.

על כן הנני בזה מקדים וקורא אליכם: אחים יקרים! הקדימו להשתדל אצל כל גדולי עמנו, אצל כל נדיבי לב, אצל כל שלומי אמוני ישראל החפצים בקיום קדושת הארץ יחד עם בניינה הקדוש, בכל הכוח הקדוש של קיום התורה ומצוותיה כדת וכהלכה, בכל מלואם וטובם, שיהיו כולם חברים לייסד קופה גדולה לשומרי שביעית, ויקדימו לשלח את תרומת ידם, וכל המקדים הרי זה משובח, מראשית הזמן של השנה הזאת, לקופת שומרי שביעית שייסדנו בע"ה, והייתה למחיה ליראי ה' וחושבי שמו, מהאיכרים והפועלים החפצים בשמירת קדושת השביעית כהלכתה, בלא שום הוראת היתר של קולא והפקעה.

תקוותי חזקה בע"ה שעלידי ההתעוררות המעשית של כל יראי ה', אחינו יושבי הגולה וגדולי ישראל, הצמאים לדבר ה' וחפצים לחזות בנועם זיו קדושת שבת הארץ כמאמרה, יתעוררו חסדי ה' מרובים ודרכים רבים יתגלו לפנינו בארצנו הקדושה, להרחיב את גבול קדושת השמיטה, וקדושת שבת הארץ תעלה מעלה מעלה.

ובעת רצון הזאת, אשר יד ה' לטובה נטויה היא על ארצנו הקדושה, לתת לנו בה יתד וגדר ולרומם בה קרן ישראל בהרמת נס ודגל עם ה' בתוכה, גם בעיני גוים רבים וממלכות עצומות – מצפים ומייחלים אנו, שכל אשר יעלה בידינו להרחיב את קדושת שמירת שביעית ושבת הארץ, כהלכתה וכמאמרה, ייגלה פעלה והדרה על כל הארץ, ופזורי ישראל ינהרו לנוה רבצם מארבע כנפות הארץ בתשוקת קודש, וימין ה' רוממה תשגבם בגבורה ותאזרם בתפארה ותמלאם רוח ה' בקדושה ובטהרה, להקים ביעקב עדות ה' ותורתו מצוותיו וחוקותיו על עם ה' וארץ קודשו, לשמור ולעשות ולקיים את תורת ה' ופיקודיה באהבה רבה בכל לב ובכל נפש. וברכת ה' תיגלה ותיראה מהרה על ארץ חמדה בכל מלואה וכבודה, וירום קרן לעמו, תהילה לכל חסידיו, ולנוצרי פיקודיו ועדותיו גיבורי כוח עושי דברו.

ביטחוני גדול, בע"ה יתברך, שדבריי המעטים היוצאים ממעמקי לבבי ייכנסו ללבכם הטהור, ותמהרו להרבות פעלים, בכל עיר ומדינה שיד ישראל משגת שם, לעזור ולהושיע לשומרי השמיטה בארצנו הקדושה.^כ